

ACC. N:R M. 15322: 1-84.

Landskap: *Västergötland* Upptecknare: *And. Johansson, Kind*
Härad: *Kind* Berättare: *olika personer; se uppt. bl-
dens baksida!*
Socken: *Ö. Fjölunda* Berättarens yrke: _____
Uppteckningsår: *1958* Född år _____ i _____

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Boskapskötsel, s. 1-84.

M. M. 60.

FRÅGOLISTA 60 BOSKAPSSKÖTSEL.

NM 60

1

Innan jag börjar att besvara frågolistans frågor angående gårdens förhållande till boskapsstocken, vill jag meddela ett förhållande, som jag tror ej är efterfrågat i frågolistan. Detta förhållande som jag vill uppteckna, kanske är värdelöst för folklivsarkivet, kanske är det blott jag själv, som anser att det i detta sammanhang har ett vist värde. I äldre tid fanns det många såväl gårdsägare, som torpare, som rent av skryt ville ha ett större antal djur, än vad gården eller torpet kunde normalt föda. Min far berättade om en länsman som hade en liten gård här. Berättelsen gäller från åren 1890-95, min far var nämligen dessa år dräng på en granngård till denna länsmansgård. Denne länsman skulle rent skryts skull alltid ha, nästan dubbelt så stort antal djur, som gården kunde föda. I januari eller början av februari fick han börja köpa foder. Genom att han höll så många djur och köpte så mycke foder, fick han givetvis mycket med gödsel och drivet upp jorden till en efter den tidens förhållanden hög avkastning.

Denna gård var till sin storlek en 15-20 tunnland, länsman envisades med att ha ett djur på tunnlandet. Trotts en ganska stor avkastning, har det aldrig gått och går ej fortfarande på denna orten att ha ett stordjur per tunnland jord. Jag hade en mor~~XXX~~ bror, som hade ett torpställe här från 1900 till 30 talet. Det har min far också talat om att han alltid skulle ha en ko mer än han i realiteten kunde föda. Sommartiden gick det bra, han hade tillgång till bra skogsbeten. Fram på vårsidan kunde det vara ganska bristfälligt med fodertillgången (knaltigt) vissa år. Till det nu nämnda, fanns också i äldre tid raka motsatsen, alltså de som i förhållanden till jordarealen, alltid hade ett för lite antal djur. Detta förhållande var i regel beroende av, att forden ej brukades som den skulle. Många av de gamla höll fast vid vad far och fårfar gjort, och ville ej övergå till till bättre brukningsmetoder. Mina uppteckningar kommer väl mycket att datera sig från dessa brytningsår. Det är den tid som mina berättare och jag själv, känner bäst till. Uppteckningarna kommer dock att innehålla, vad som var vanligt för orten, alltså inga av de nämnda överdrifterna.

Gårdens förhållanden till boskapsstocken.

Den öppna jordens areal inklusive slotterängarna, torde vara den norm, som man mäst har beräknat kreatursstocken efter i äldre tid. Ett stordjur per 2 tunnland jord tycks vara en medelberäkning för orten här. Till tunnland öppen jord är då inberäknat de bättre slotterängarna. Skogs och hagmarksbetene är ej med i denna beräkning. En viss variation både till och från denna beräkning får dock göras. Här på orten kan det skilja ganska väsentligt på jordens beskaffenhet och dess bärkraft i sin helhet. På de olika gårdarna, såväl större, som mindre och även torpställema, kunde också skogs och hagmarkernas betestillgångar vara ganska olika. Goda eller mindre goda slotterängar, hade i äldre tid en stor betydelse. I stordjur är inberäknat nödvändiga dragare, hästar eller oxar. Ett hemmans mantalsindelning i helt, halvt, fjärdedel, åttandedel, o, s, v, tycks ej ha legat till grund för det antal djur, som man beräknat att hemmanet skulle föda. Denna mantalsindelning hade också blivit missvisande, vad som angår öppen jord. En gård i ~~XXXX~~ den direkta skogsbygden, hade i regel större skogsmark och

mindre öppen jord, än en gård i ortens älvdal. Ängsmarkernas avkastning var många gårdar beroende av. Denna avkastning från ängsmarkerna, var i många fall avgörande för, hur många djur som kunde vinterfödas. Samhörigheten mellan åkerbruk och boskapsskötsel i äldre tid, var för orten här en nödvändighet. Från åkern fick man säd och potatis. Kreatursskötseln får dock betraktas som den viktigaste. Förutom mjölk, smör och kött till det egna hushållet, fick man också något av dessa produkter att sälja. Säd till avsalu odlades mycket lite på de mindre gårdarna, och torpställena var ej självförsörjande vad som angår brödmjöl. Många mindre gårdar var ej heller självförsörjande i detta fall. I första hand var det för mjölkens, men även för köttets skull, som man hade boskap. Nästan alla gårdar här, förutom torp och arrendeställen har haft och har skog. Före 1900 talet var dock skogen ej så mycke värd som inkomstkälla. Nu däremot är det en värdefull tillgång för de gårdar, som är ägare till skog. Vad som här upptecknats angående gårdens förhållande till boskapsstocken, avser tiden ungefärligt 1890 1910. Efter sistnämnda år började en viss förändring att ske.

Någon nämnevärd förändring, angående antal djur, torde dock ej ha skett. Det förbättrade brukningssättet, jordens tillförande av ~~KXX~~ kalk och konstgödsel, och därav en högre avkastning och sålunda möjlighet till att föda ett större antal djur, utnyttjades ej i så stor utsträckning. När man började med att förädla den gamla kreatursstammen, blev de nya i regel större än de gamla och krävde mera foder än sina föregångare. Till en viss del började man också inse, att det var bättre att föda ett mindre antal djur bra, än ett större antal dåligt. Skogsbetena började också efter denna tid att systematiskt försvinna. Efter 20 talet torde det blott ha varit någon mindre gård och torpställen, som betat skogen. Orsaken till detta var att de förädlade djuren ej klarade sig på skogsbeten, de gav i varje fall ej någon lönande avkastning. En annan orsak var att sedan man börjat med en kulturell skogsvård med plantering m, m, ansågs det för skadligt att beta skogen. Man ansåg att djuren trampade ner, och även kunde bita av plantorna. Allt direkt skogsbete förekommer ej mer här på orten. De torpare som för ett 20 tal år sedan ännu hade sina skogstort, blev förbjudna att beta med sina djur på skogarna.

Betesplatser.

Boskapens betesplatser här på orten har varit, skogen, ängar, hagar efterbeten å slätterängar och åkerjord. Denna uppgift gäller för äldre tid så länge berättarna kan minnas, alltså från 1880 talet och fram till 1920 talet. X På 20 talet började en annan ordning med djurens betesgång, med kultiverade s, k, betesvallar. Dessa betesvallar är i många fall en förbättring av de gamla beteshagarna. Betesvallarna utgöres också mycket av förutvarande direkt skogsmark. Man ville gärna ha dessa betesvallar så nära gården, som möjligt, detta för mjölkningens skull. Dessa betesvallar kultiveras på följande sätt. Först hugges skogen ned, ris och annat avskräde brännes upp. Med en särskild harv, avsedd X för detta arbete, kultiveras jorden. Stubbarna får stå kvar till de ruttnar. Såväl naturlig, som konstgödsel tillföres och luckras ned. Med ett särskilt därför avsett frö (betesvallsfrö) som är mångårigt besås platsen. Tillgång på vatten å dessa betesvallar är nödvändigt. De här nämnda betesplatserna, för såväl äldre, som nyare tid, får hänföras till de större och mindre gårdarna och torpställen. De större gårdarna här på platsen, som alla i äldre tid tillhörde ett bolag, med en huvudgård och utgårdar, hade ej samma ordning an-

Och åkerbetena, alltså betena efter grässkörden, var betena mycket bättre, och man hade djuren närmare gården, Avkastningen blev och så större på dessa beten, djuren behövde ej att ströva omkring på samma sätt, som på skogs och hagbetena. Betesplatsernas områden i förhållanden till hemägorna, kunde vara ganska olika från gård till gård. Å en gård kunde ängs och hagmarkerna vara belägna i omedelbar anslutning till inägorna, å en annan längre bort, s, k, utmarker. Å de direkta skogshemmanen var ej skillnaden så stor, vad skogsbetena beträffar. I regel gränsade varje gårds skog intill inägorna. På dessa skogsgårdar och skogstorpen, hade man i regel djuren hemma i den vanliga ladugården, även under den tid, som de gick på skogsbete. I älvdalen däremot har ej alla gårdar sin skog i direkt anslutning till inägorna. All skogsmark var ej heller passande till bete, varför vissa av dessa gårdar fick ha särskilda stallar till djuren under den tid, som de gick på skogsbete. Betesplatserna i äldre tid utnyttjades alltid i en bestämd ordning. Först var det skogs och hagbetena, efter höbergningen ängs och inägorna. Mjölkkorna togs hem från skogs och hagbetena, så fort som det fanns bete å ängs och inägorna.

Ungdjur och smådjur fick gå kvar längre än stordjuren å skogs och hagbetena. På vissa gårdar hade man särskilda beten för olika slag av djur. Detta får dock hänföras till de större gårdarna. Till hästar hade man i äldre tid, särskilda beten. Hästbetena ville man ha så nära gården som möjligt, för det ej skulle vara för långt att hämta hem dem, när de behövdes till de olika körslorna. Kor, kvigor, stutar, får och getter, brukade i äldre tid att följas åt, detta gäller i särskild grad för skogsbete. Angående vilket förhållande, som betesmarkerna stode till slåttermarkerna, vet jag ej om jag uppfattar frågan rätt. Jag antar att frågan avser dess storlek mot varandra. Storleken av såväl betes, som slåttermarkerna, var ganska stor skillnad på å de olika gårdarna. En gård kunde ha mera betes än slåttermark, en annan tvärt emot. Efter storskiftets dagar, har betesmarkerna i stort sett varit enskilda här på orten. Före storskiftet, om jag ej är fel underrättad, som försiggick här 1835-40, har det funnits gemensamma betesmarker. Några nämnvärda upplysningar om dessa har jag ej lyckats skaffa. Någon häradsallmänning av det ena eller andra slaget, torde ej ha förekommit här. Sockenallmänning för betesdjur, torde ej ha före-

kommit här, som jag förut nämnde sedan storskiftet. Däremot har förekommit byallmänningar, för torv och grustäckter.

Bete i byn.

Att man låtit djuren vid vissa tillfällen beta på gårdsplanen, både har förekommit och förekommer också ~~XXXX~~ fortfarande. I äldre tid när man först på våren skulle släppa djuren i bete var de ofta i så dålig kondition att de ej orkade, att gå till skogsbetet med en gång. Då fick de först gå någon dag på gårdsplanen, eller i någon täppa, nära intill ladugården. Kalvar som var för unga att ~~kunna~~ kunna föda sig på skogs eller hagbete, hade man också på gårdsplanen. En ko som nyligen kalvat, ville man också ha hemma några dagar på gårdsplanen. Sjuka eller skadade djur, som man på ett eller annat sätt måste vårda och ha under uppsikt, måste också vara hemma. Att man låtit djuren beta av vägar mellan odlingar dikeskanter m, m, har i något enstaka fall kunnat förekomma, det har dock ej varit en vanlig sed.

~~Bete på trädan.~~

Bete på trädan.

Öppna helträdor förekom här på orten i äldre tid, endast å de större gårdarna. På de mindre gårdarna förekom alldrig några trädor. Dessa öppna trädor förekom å de större gårdarna här, troligen från 1880 talet till något före eller efter 1920. Jag är själv född å en större gård här och mins väl från min barndom, men jag kan alldrig minnas att det betades på trädan. Jag vill i stället minnas att en riktigt skött och kultiverad träda, skall köras så ofta att jorden under hela trädningstiden är svart och någorlunda ogräsfri. Under de sista åren av första världskriget, började en del av de stora gårdarna här att blott ha halvträda. Jag arbetade då på en medelstor gård här (80) tunnland. Ägaren till denna hade förut varit förvaltare på en av de större gårdarna här, och följde gärna deras brukningsmetoder. Han hade några år förut haft helträda, men övergick till halvträda. Halvträdorna besåddes på våren med blandsäd av havre och vickor eller ärter, denna blandsäd skördades grön efter höslåttern. På dessa trädor kunde ibland betas om ej plöjningen och gödslingen han påbörjas, innan det blivit rätt lång återväxt. Det var dock ej vanligt för orten att man betade dessa trädor.

Med en hage på orten här menas ett markområde, som är beväxt med till största delen lövträd. En sådan beteshage i äldre tid ånsågs för att vara bättre än det vanliga skogsbetet. I regel brukar och så dessa hagar att ligga i omedelbar anslutning till åkerjorden. En sådan hage får trädbeståndet ej vara för tät, då blir gräsväxten lidande av detsamma. Dessa beteshagar brukar därför att renas. Ett vist trädbestånd brukar dock att finnas för djurens trivsel, de söker såväl regn, som solskydd under dessa. Namnet löväng, torde här på orten ha uppstått och blivit benämningen på de hagar och andra platser, där i äldre tid lövtäck för vinterfoder till får och getter försigick. En del av dessa hagar hade här på orten benämningen (buskagärde). Trädslagen i en hage kan vara ganska olika. De mest karateristiska här på orten är björk, sälg, rönn asp och på sankare mark al och arre. Aspen är dock snart utrotat. En hage kunde finnas såväl å in, som utägor. Det finns gårdar, som har haft och har flera stycken hagar. Det är mycket olika med detta, mest beroende av markförhållandena på gården. Många av dessa hagar från äldre tid, särskilt de som låg i omedelbar anslutning till åkerjorden har blivit uppodlade. De som hade hagarna på

utmarkerna har dem i vissa fall fortfarande till bete, andra har låtit dem beväxas med skog, någon odlat upp dem. Det har skett ganska stora förändringar på detta område från äldre till nutid. Storleken på dessa hagar var också mycket skiftande, på för övrigt lika stora gårdar. Det var mycket beroende av såväl skogsmarkens som inägornas beskaffenhet. Något som är karateristiskt för orter här kan jag i detta fall ej ange. Å berättaren Per Johanssons hem som var ett 1/4 mantal, med ungefär en 15-16 tunnland öppen jord och 114 tunnland skogsmark, fanns ingen hagmark passande för bete. 7 tunnland ängsmark fanns, men denna betades ej förrän efter slåttarna. På en gård av nämnda storlek och som fanns hagar till, kunde dessas storlek variera från 1-till 5 tunnland, denna uppgift är ungefärlig. Dessa hagar hade i regel namn efter de djur, sXXX eller väl rättare, efter de djurslag, som i stort sett betade de olika hagarna. Namn som kohage, hästhage, oxhage, fårahage m, m, har varit vanligt här på orten. Många av dessa har sin benämning kvar ännu i dag. Man hör ofta de gamla nämna dessa platser, med gårdens namn före, t, e, x, Mölneby hästhage, Ellebäckstorps kohage m, m.

Någon annan ~~XXXXX~~ användning än betesplats och i vissa fall om hagen var passande till lövtäckt, torde den ej haft. Alla betesplatser var här i äldre tid inhägnade, med de för orten s, k, korsstaka gårdsgårdarna. De var täta och passade sålunda även, som inhägnad för smådjur. Dessa gårdsgårdar var vanliga på denna orten ända till ungefär 1912-15 talet. Efter denna tid torde ett fåtal sådana gårdsgårdar ha nygjorts, reparationer å de gamla har dock skett, företrädesvis så längen som man betade skogen. De var ej helt borta förrän de ruttnade ner. I början av 30 talet kunde man se ränder kvar av dessa. I mera äldre tid, så längen man svedjade i skogarna, tog man material till dessa gårdsgårdar från dessa svedjehyggen. Man var då ej så noga med materialets utseende som man var i vanliga fall när man skulle nyuppsätta korsstaka gårdsgårdar. Materialet från dessa svedjebränder var dock mycket starkare, beroende av att det var bränt. En sådan gårdsgård kallades för svedjegårdsgård. En sådan utgjorde ofta stängslet till beteshagarna.

Bete på ängen.

Namnet äng förekommer även i dag, men ej i annan bemärkelse, än ett ärvt namn från gångna tider. Vad som i äldre tid på en gård betecknades som äng, är i nutid, antingen vanlig kultiverad jord eller betesvall. Det var ganska mycket som var betecknande för den mark, som kallades för äng. Vissa gårdars ängsmark, skiljde sig i huvudsak ej så mycket från gårdens övriga öppna jord. Den vesäntliga skillnaden, åtminstone vad som beträffar älvdalen här, var och är, att denna mark i regel är lågt belägen, i de flesta fall ej långt från älven. Det var alltså ^{mycket} riskfyllt för översvämningar att ha denna jord besådd med säd, potatis, rovor m, m. Sådana grödor blev förstörda av en översvämning, helst om den kom på en för grödan ömtålig tidpunkt. Gräset däremot blev ej helt förstört. Ängarna var också ofta belägna på en gårds utmarker. I äldre tid när de flesta gårdarna hade blott oxar, tyckte man att det var för långt avlägset från gården att bruka denna jord. En äng var i äldre tid på denna ort, betecknande för den mark, som man av olika anledningar ansåg fördelaktigare, att först ta en höskörd av och sedan beta, än att ha den öppen, som vanlig odlad jord.

En välskööt ängs växtlighet skulle endast vara gräs, mest naturgräs av olika slag. Å mindre välsköotta ängar kunde även någon buskvegetation förekomma. Träd skulle väl ej förekomma så mycket på en äng, om så var fallet betecknades de här som hagmark. Vad som beträffar en ängs eller ängarnas storlek, ber jag att få hänföra till vad jag upptecknade angående hagmarkernas storlek i förhållande till gården. En ängs läge kunde vara såväl intill in som utägor. I de flesta fall har dock ängarna här utgjorts helt av utmarker, alltså skilda från gårdens öppna jord.

Något vidare av egennamn på ängar har berättaren eller jag själv ej hört nämnas. På Ellebäckstorp fins en numera och sedan ganska längen odlad mark, som ännu i dag går under namnet ~~XXXXXX~~ urshultaängarna. På det gamla, numera nästan utdöda kindbospråket, urseltaänga. Före 1835-40 talet, hade frölundabyn, åtminstone vissa gårdar, jag tror att det var sådana gårdar, som hade skyldighet att biträda med krono eller gästgivarskutsar, en allmän slätteräng, en 5 k, m, söderut. Denna äng kalades och kallas ännu i dag för borgarekilen. Skillnaden på ängs och hagmark är, att hagmarken

är en mera skogsliknande mark, och som i äldre tid blott kunde användas till betesmark. Ängsmark var mera att hänföra till öppen jord, och utnyttjades i äldre tid till först en höskörd och sedan betesgång. Bestämt kan jag ej ange någon äng, som först varit odlad jord. En viss odling måste dock vara gjord å nästan alla ängar. Det är dock mycket troligt att många av ängarna, som i äldre tid gick under beteckningen slätterängar, varit odlade. Av en eller annan anledning kunde man tröttna på att ha jorden i vanlig kultur. Anledningen kunde vara att marken var för sank(sur) torr, frostöm, för långt från gården m, m. Ängen sköttes så, man försökte att jämna ut allt för stora ojämnheter i marken, detta för slåtterens skull. Vid torra vårar brändes marken, detta för att bekämpa mossväxten. Någon gödsel, fränsett den som blev vid djurens betesgång, torde ej ha tillförts dessa ängar. Någon övervattning i äldre tid torde ej ha förekommit. Numera kan övervattning förekomma på betesvallarna, om dessa äro belägna intill vatten. Här förekommer detta numera på Mölneby gård. De ängar, som får hänföras till de bättre ängarna, alltså de riktiga slätterängarna, skulle ej vara någon nämnvärd trädvegetation på. Endast skyddsträd för djuren.

Mossbelupna ängar brändes, om det var torra och lämpliga vårar till detta. Något särskilt krav å ängen kunde man väl ej ha vid ett gårdsköp. Givetvis blev gården mer värderad om det fanns bra, välskötta och goda ängar. Någon annan användning än foderfångst och bete, har ängarna ej gett anledning till. Min sista uppgift här får jag dock be att själv få ändra på. Jag glömde alldeles bort att de ängar, som här var belägna utmed älven, mycket har använts för upplagsplatser för olika skogsprodukter, sågtimmer, massved, var de huvudsakliga produkterna. Både sågtimmeret och massveden flöttades sedan i älven. Numera förekommer ej någon flöttning alla skogsprodukter fraktas numera med lastbil. Ängarna var också inhägnade med de i äldre tid typiska korsstakagärdesgårdarna. Många av ängarna här i älvdälen var också så belägna, att älven och i vissa fall även avarna stängde ganska mycket.

Bete i skogen.

Sedan 1880, den tid som berättarna kan minnas tillbaka, men troligen sedan ~~XXXXXX~~ storskiftets tid, har betet skett i egen skog.

Till egen skog, förutom dem som privat ägde densamma, hänför jag då arrendatorer och torpare, som till betesgång för sina djur använde gårdens tillhöriga skogsmark. Sådana som lejt betesgång för sina djur på direkta skogsmarker, torde mycket sparsamt ha förekommit här. Om samägds skog och dithörande beten kan jag ej göra några uppteckningar. Troligen har detta också förekommit här, men då för så längesedan, att det ej har gått att erhålla några upplysningar om detsamma. Sedan 1850-60 talet, sedan skogarna här räknades för att vara fria från vilddjur, har ej någon nämnvärd vallning i skogarna förekommit. Det fans dock de, som fortsatte ganska längan med vallningen i skogen, av rädsla för att få djuren rivna av vilddjur. Givetvis var skogarna mycket olika beskaffade för att anses, som bra eller dåliga beten. I de riktigt stora barrskogarna fans ej något nämnvärt bete, mer än de brända platserna (svedjorna). Där en stor skogsbäck rann fram, var i regel en gräsbevuxen liten dal. Runt en del skogssjöar, om ej något orp var beläget där, kunde också vara bra bete runt stränderna. Detta är dock undantagsfall, de flesta skogssjöarna är ganska otillgängliga med berg och mossar ikring. Även å mossar å myrar

som under torra somrar torkade ur, så djuren kunde gå där, åtminstone i dess omgivning, var ofta ganska gott om gräs, men också dåligt. Från 1900 talets början och till den tid, som skogsbetena upphörde, blev de skogstorp och de skogsgårdar, som nedlades denna tid, även till bete för djuren. Några brända och sedan gräsbevuxna hyggen blev det dock ej under denna tid, så någon förbättring av betet blev det nog i stort sett ej av dessa gårdars och torpstäl- lens tillkomst. I äldre tid var man nog glad åt betet i skogen, särskilt om det var någorlunda bra. Genom att djuren fick ströva omkring på mycket stora ytor för att söka sin föda, gav mjölkkor- na en mycket liten eller ringa avkastning. Men de kunde föda sig tills ängs och åkerbetena började. Det enda nämnvärda sätt, som skogsbetena förbättrades här, var genom svedjningen. Efter svedj- ningen och röjningen odlades råg eller potatis. Sedan besåddes dessa svedjor med gräsfrö, inget riktigt gräsfrö, sådant hade man sällan förr, att ens beså åkrarna med. Förr var det vanligt här på orten, att gräset skördades så sent att det delvis var frömo- get. Man väntade så längen för att få så stor kvantitet som möj- ligt. Av detta hö blev det en del frö, som togs orensat och osort-

terat i ladorna och på häskullarna, detta sådde man ofta på skogs svedjorna. Dessa svedjor var många gånger ganska stora, och gav i vissa fall ganska bra beten. I slutet av 1800 och början av 1900 talet var det också många som började att sälja skog till uppköpare. Avverkningarna skedde denna tid i regel så att man högg ned all skog å en plats. Denna avverkning kallades för kal huggning. Någon skyldighet att genast återplantera fans ej denna tid. På dessa hyggen brukade också i några år att vara bra beten, innan hallon och lingonris och även ormbunkar blev den dominerande vegetationen.

Nötkreaturens raser.

Något namn på de nötkreatursraser, som var de vanliga i orten i äldre tid kan jag uppge. Jag mins mycket väl själv hur denna boskap såg ut, det stämmer ganska bra överens med vad Per Johansson upplyser om. En ras var vit och röd, storleken ganska skiftande och med långa horn. En annan ras var mer gulaktig till färgen, mindre, kortare ben och även dessa försedda med långa horn. Jag vill också från min barndom minnas att det fans svart~~a~~ nötboskap.

På den gård här på orten som jag är född, och som på den tiden tillhörde ett skogs och jordbruksbolag här, hade de också några stycken svartvita kor. Min moder var mjölkerska där, hon omtalar att dessa kor alltid gick under benämningen holländska. Det var givetvis den nu i Skåne och Halland så vanliga låglandsrasen. Det nu nämnda skogs och jordbruksbolaget (Mölneby aktiebolag) var de första här på orten, som började med att införa och förädla nya raser. De började med att inköpa tjurar, varifrån kan jag ej ange, men troligen från kontrollerade besättningar i Halland eller i Skåne. Detta bolag började med mjölkkontroll av djuren, troligen redan i slutet av 1800 talet. Min mor började som mjölkerska på denna gård 1900. Då kontrollerades med vissa mellanrum varje kos mjölmängd per dag. Denna kontroll företogs av rättaren. En skolad mjölkkontrollant kom någon gång och tog prov på fetthalten. Blott ett par år senare började en mjölkkontrollant med tre veckors mellanrum att kontrollera, såväl mjölk, som fetthalt. Från de kor som visade den högsta och bästa årsavkastningen, föddes kvigkalvarna upp. Aveln från de mindervärdiga korna slogs efter hand ut. De mindre gårdarna var i genomsnitt en 10

15 år efter detta bolag med nyanskaffning och förädling av boska-
pen. Förutom detta bolag var det ej direkt någon person, som ver-
kade för de nya raserna. Det var nog mest länets hushållningssäll-
skap, som med upplysning och propaganda verkade för denna sak.
Förutom tjurar, var det ej så många djur, som inköptes. De bättre
av de egna korna betäcktes av de anskaffade tjurarna. Om jag ej
mins fel var det fjärde generationen efter en sådan ko, som räknas
för rasren. Hushållningssällskapet ha de varje år, premiering
av sådana kor. Från år 1910 till 20, mins jag själv dessa premi-
eringar, men de hade troligen försigått några år före 1910. Efter
20 talet kan jag ej minnas att några premieringar förekom. Orsa-
kerna till att man ville ha en bättre kreatursras, var väl i förs-
ta hand den att jordbruket i sin helhet vid denna tidpunkt, genom-
gick en nydaning. Genom de nyare brukningsmetoderna, fick man
större avkastning av jorden, man ville då också försöka att få en
större avkastning från djuren. Fördelen med denna nya ras, var
att man fick en större avkastning med mjölk. Dessa djur var i re-
gel större och fodrade mer foder, men man kunde också ha ett mind-
re antal, och ändå få ut lika mycke eller mera avkastning.

En nackdel med denna nya ras var, att de klarade sig ej lika bra på skogsbetene, som de gamla och lättare djuren hade gjort, men skogsbetene försvann också undan för undan vid denna tidpunkt. Vid en liten och dålig fodertillgång, hade de också värre att klara sig egenom en sådan kris. Angående korsning kan jag ej ange mer än vad jag förut upptecknat. Efter vad jag själv kan förstå började kreatursförbättringen här genom korsning. Den kreatursras, som har varit den dominerande här på orten och fortfarande är, är S.R.B. (svensk rödbrokig boskap).

Husdjurens namn.

Fläcknos, broka, sköna, blända, spätta, gullros, rölla, rosa, sjärna. Dessa namn har varit mycket gängsna och återkommande här på orten. Som framgår av de flesta av dessa namn, torde de ha valts efter djurets hudfärg och andra framträdande teckningar. Det fanns också namn som, Isabella, Telma, Lilja, o, s, v, om dessa namns innebörd förstår jag ej. De förekom också mest, när man hade rätt många djur. Kreatursnamnen torde ej ha undergått några nämnvärda förändringar. I regel har man dessa gamla namn på korna med en

siffra efter, t, e, x, Rosa 3. Detta anger då denna ko i tredje generationen av den först stamboksförda Rosa. På så sätt man kontrollera avkomman från generation till generation, om den blir bättre ~~Ä~~ eller sämre. Det är på de kontrollerade besättningarna som sådana namn och sifferbeteckningar förekommer. De stora gårdarna här, har varken i nutid eller äldre tid, haft namn på korna. De har endast använt sig av sifferbeteckning.

Kreaturens avkastning.

Hur mycke som en ko gav i avkastning förr, om man räknar från tid innan någon som helst kontroll förekom, är svårt att ange. På de vanliga bondgårdarna och torpställema, där djuren åtminstone vintertid, blott livnärdes, blev årsavkastningen ganska ringa. Även under den tid som korna gick på skogsbete, fick de ströva omkring på alldeles för stora områden, mjölken gick bort genom förmyckmotion. Per Johansson anser att från hans barn och ungdomstid, åren 1880-1910, som han vistades i sitt barndomshem, att korna ej där lämnade större årsavkastning än 1000- 12 möjligen 1300 liter. Han bedömde det till en 3-4 högst 5 liter per dag och ko.

På de mindre gårdarna och torpen förekom ej i äldre tid någon annan kontroll av mjölmängden än vad man såg att det blev i mjölkbyttan för var gång man mjölkade. Någon kontroll av fetthalten förekom ej. Som jag förut nämnt förekom på de större gårdarna här en viss kontroll redan i slutet av 1800 talet. För att få uppgift från denna tid, har jag förfrågat mig på Mølneby. Jag kunde dock ej få några upplysningar därom. Alla papper från denna tid angående detta hade ~~X~~ genom en brand å kontoret 1922 förkommit. Vad som menas med ett kovärde är ganska svårt att ange. Priset på en ko har varierat med tiderna liksom allt annat. Om man skulle sälja en sak och blev tillfrågad om priset, var det många som svarade som så, att jag vill ha ett kovärde för det. Om köparen kände till dagens kopriser, fick han alltså reda på vad säljarens pris var. Det fanns också en tid, som kopriserna var ganska stabiliserade, omkring 100 kr. Per Johansson vill framhålla, att 100 kr, var betecknande för ett kovärde. Vad som framgår av det upptecknade, vad som menas med ett kovärde, kan jag sålunda ej med bestämdhet ange ~~X~~ innebörden av, vad som här på orten menades med kovärde.

Mjölkning.

I äldre tid mjölkade man vintertid tre gånger om dagen. Man mjölkade ~~tre~~ gånger så längen, som man ansåg det lönande. Sommartid blev det ej i regel mer än två gånger per dag. Sommartiden var dock detta ganska olika ~~från~~. Det fanns gårdar och torp, som hade sina djur ganska nära gården, å såväl skogs, som hagbetena och dessa mjölkades då även sommartid på middagen. De som hade längre väg till betesmarkerna, mjölkade två gånger. Tätare mjölkning än tre gånger per dag har alldrig utan särskilda orsaker förekommit här på orten. Dessa orsaker var om en ko efter kalvningen hade särskilt svullet juver. Genom täta mjölkningar försökte man arbeta bort detta. Ovanstående uppgifter, förutom orsaken till tätare mjölkning, gäller ej för de stora gårdarna här. Å de stora förut nämnda bolagsgårdarna här, mjölkades tre gånger dagligen såväl vinter, som sommartid. Mjölkingen av dessa kor skulle ske tre gånger dagligen så längen som de mjölkade över 8 liter per dag. Mjölkkorna på dessa gårdar släptes alldrig på något skogs eller hagbete. De utfodrades inne i ladugården tills betet efter höskörden på inägorna började. De kor som skulle mid dagsmjölkas, fick stå kvar i ladugården till efter middagsmjölk-

ningen. Middagsmjölkningen påbörjades sommartid kl. 10.30, dessa kor fick alltså ej mycket mer än halva dagen till betesgång. Här på orten har det varit brukligt att man suttit på en för mjölkningen särskilt avsedd pall. Någon kunde också ligga på knä under mjölkningens utförande, detta är dock undantagsfall. Jag vill också ange att sedan nu för en 20 år tillbaka är det ingen här, som mjölkar sina kor mer än två gånger om dagen, varken å de små eller stora gårdarna. Middagsmjölkningen är helt borttagen. I äldre tid var det endast kvinnor som utförde mjölkningen. Det ansågs nästan för skamligt om en man hade mjölkat. Det var också i äldre tid blott ett fåtal, om det överhuvudtagit fans, några män som kunde mjölka. Efter 1930 talets början och år för år har förhållandet blivit omvänt. Efter nämnda år började männen att mjölka och kvinnorna att allt mer försvinna från denna syssla. På någon liten gård kan det vara så att mannen och kvinnan hjälps åt med mjölkningen, men i regel är det blott männen, som sköter om mjölkningen av i dag. Mjölkningen har i ~~XX~~ nyare tid, genom mjölkmaskinernas införande också blivit något helt annat än det var i äldre tid. I äldre tid användes träkärl att

mjölka i, dessa kärl kallades här för mjölkbyttor. När spannar av metall började att komma i handeln, övergick man till sådana. Mjölkkärl av metall var betydligt lättare att bära, och även lättare att rengöra. Hårdmjölkade eller lättmjölkade kor, var beteckningen här, för de svåra respektive lättmjölkade korna. Varför en ko var hård eller lättmjölkad, är svårt att ange. Öppningen i spe narna kunde givetvis vara av olika storlek. Självt tror jag att en del kor var mer nervösa än andra. De hade möjligen vid de första mjölkningarna blivit skrämde, haft ömma juver, och sedan fått en viss rädsla för att bli mjölkade. Förr hörde man ofta uttrycket, kon släpper ej till mjölken, eller, hon vill ej släppa till mjölken. Min tro är att detta också var en viss nervositet Eller annan tillfällig opassenhet hos kon. Det utmärkande för en person, som ansågs skicklig till att mjölka var. I första hand att hava ett gott handlag, att vara vänlig men ändå bestämd mot djuren. Själva mjölkningen, om den utföres för hand, är också om den skall utföras rätt, en ganska svår konst. Dragmjölkning har alltid ansetts här, för ett dåligt mjölkningssätt. Krammjölkning har däremot ansetts för ett bra mjölkningssätt. Detta måste en

person kunna ~~känna~~, om han här på orten skulle vara ansedd för skicklig mjölkning. Om detta mjölkningssätt bedrev också länets hushållningssällskap, upplysning och propaganda om. På en av de stora gårdarna här brukade de årligen några år i följd, att anordna mjölkningstävlan. En min syster och min moder fick år 1917 I sta, respiktive andra pris på en sådan mjölkningstävlan. Min syster var då 18 år gammal. Hon hade deltagit i en sådan tävlan några år tidigare, hon ~~kvar~~ blev även då erkänd, som berättigad till ett första pris, men enligt stadgarna var hon för ung, att tilldelas detsamma. I själva arbetsmomentet var det ingen skillnad i mjölkningen inom och utomhus. Mjölkningen såväl inom, som utomhus, hade både sina för och nackdelar. Vid vackert och varmt väder var det skönt att sitta ute, mot i en kvav och osund ladugård. Vid ruskväder, åska, regn och kyla, var det bättre i ladugården. I äldre tid skedde dock ej så mycket mjölkning ute här på orten. De som hade skogsmarkerna så belägna att de kunde och liksom hagmarkerna, tog hem djuren under nätterna. De som ej kunde detta hade sommarbodas. Djuren var inne i dessa medan de mjölkades. När djuren togs in på kvällen, fick de vara inne under natten. Nu däremot går djuren ute också under natten.

Skillnaden emellan mjölkningsarbetet utomhus och inomhus, var nog den att det i sin helhet var bättre att mjölka inomhus, än utomhus. Utomhus var det för många störande moment, djuren ansattes av för många insekter och hade svårt för att hålla sig lugna under mjölkningen.

Betäckning.

Egen tjur hade man ej i äldre tid på de mindre gårdarna. På 1880-90 talet, och troligen rätt långt tillbaka i tiden var seden här, att tjurhållningen gick i tur och ordning i gårdarna inom samma byalag eller samma rote. Den gård som stod i tur var alltså skyldig att från och till en viss tid hålla tjur. När denna sed upphörde var det så, att någon av de bättre bondgårdarna hade tjur och de andra byborna, även andra, fick komma dit med sina kreatur för betäckning. För detta fick de då erlägga en viss kontant betalning. Omkring 1920 började tjurföreningar att bildas. En sådan förening inköpte en tjur. En av medlemmarna utsågs att mot kontant betalning föda och sköta tjuren. En viss betäckningsavgift bestämdes för varje år, på föreningens årsmöte. Många av dessa

tjurföreningar, har de senaste åren anslutit sig till större seminiföreningar. Många av dessa tjurföreningar finns dock kvar, många stora och även medelstora gårdar har egna tjurar, semineringen har ännu ej helt slagit igenom. I äldre tid ville man gärna ha s, k, julkor, alltså att korna skulle kalva till jul. Över detta kunde man dock ej helt bestämma själv. Om kons brunstighet ej inträffade på en lämplig tidpunkt, för att hon efter betäckning skulle kalva till jul, var det ej bra att uppskuta betäckningen vid kons brunstighet flera gånger i följd. Numera är det ett önskemål att korna skall kalva någon gång under våren. Orsaken till detta är, att om korna på vintern håller på att sina, alltså den sista tiden före kalvningen mjölkar di ej så mycket, och behöver ej så mycket foder. Kraftfoder behöver sålunda ej att köpas. Med den rikliga tillgång på betesmark, som nästan alla lantbrukare numera har, kan de utan kraftfodertillskott, alltså mycket billigare och med större förtjänst, producera mjölk sommartid än vintertid. De kloka gummorna och gubbarna i äldre tid, brukade att ha medecin, även åt djur, som ej ville bli dräktiga. Den dag som en ko var betäckt, brukade hon att hållas hemma.

Kalvens uppväxt.

Här på orten var det ej vanligt i äldre tid, att kalvarna fick dia korna. Detta skedde blott i vissa undantagsfall. När en kviga kalvade första gången, brukade kalven att få dia en vecka. Denna kalv brukade sedan att slaktas. Det ansågs ej för lika bra att föda upp en kalv efter en kviga, som efter en ko. De andra häråfter följande frågorna angående olika sätt för en kalv att dia sin moder, får jag av själ, som jag redan antytt, lämna obesvarade. En kalv som ej diade gav man mjölk på följande sätt. Man hade en träskål, senare en sådan av metall, som man tog mjölken uti. Om kalven ej självmant ville dricka, kunde man ta handen i mjölken, och föra in ett par fingrar i kalvens mun. När man upprepat detta några gånger, brukade kalven självmant att dricka. När en kvigkalv var omkring ett år gammal, började den att kallas kviga. När en kviga kalvat första gången benämndes den kvigko, när den kalvat andra gången, kallades den ko.

Fähus.

Ritningar är jag mycket dålig på, jag tror ej att jag kan göra en sådan över det inre av ett fähus. I varje fall tror jag ej att jag kan göra den så, att folklivsarkivet har någon vidare gläd-

je eller nytta av detsamma. Följande uppteckning gäller för vanliga bondgårdar och torpställen. Även de ~~XXXX~~ större bondgårdarnas ladugårdar, torde i äldre tid, åtminstone i huvudsak, haft samma utseende. Gången i mitten brukade att kallas för storgången. Med fähusrännan, antar jag att det menas gödselrännan. Här på orten kallades denna ränna för måkerännan. De olika delarna av fähusets golv, torde ej ha haft några särskilda namn. De ladugårdar, som denna uppteckning gäller, hade endast jordgolv. Golvet i båsen var också av torvjord. Vid båsens avslutning bakåt var lagd, en s, k, hammerstock. Denna hammerstock utgjorde skillnaden emellan själva båset och golvet. Öppningen (gluggen) kallades här för måkeglogg. Något utrymme för foder fans ej inne i själva fähuset i en sådan ladugård. En andra våning för stråfodrets förvaring fans å alla fähus här, det finnes också i dag. Dessa kallades för, höskulle eller höränne. Fähuset var förbundet med foderladan, medelst en liten dörr. Den tid som avses med denna uppteckning, jag tror ej att det är fel att skriva 1875 till 1915, det sistnämnda år fans nämligen sådana ladugårdar här. Torparladugårdarna hade blott ett fönster, ett litet med en glasruta.

Denna glasruta var troligen isatt i, vad som från början varit en glugg. Om något annat material än glas, som alltså släppt igenom dagsljuset, har använts här på orten har ej kunnat få någon upplysning om. Vintertid måste gluggarna tätas, antingen med trälämm instoppade trasor m.m. Här på orten torde alldrig ha förekommit att kreaturen gått lösa i fähuset i äldre tid. Åren 1927-29 var det en lantbrukare från Skåne, som hade en mindre gård här. Han släppte djuren lösa, de fick gå var de ville såväl i fähuset som i foderladorna. Fähuset var dock inrett som förut. Denna lantbrukare var mycket vårdslös, vanskötte såväl jord, som djur. Ett av de senare åren var det en gård här, som försökte sig på s.k. lösdrift av djuren, men det blev vist blott ett år.

Bås och bindsle.

Några precisa årtal för sådana här uppteckningar är svårt att ange. Men troligt är att alla ladugårdar, frånsett de på de stora förut nämnda bolagsgårdarna, som varit byggda före 1900 har korn stått med huvudet mot väggen, utan något mellanrum. De ladugårdar, som byggts ~~efter~~^{väl} 1900 talets början, stod djuren också vända

mot väggen, med en gång emellan densamma och båset. I de gamla fähusen som ej fans någon gång emellean båset och väggen, fans i regel, ej heller några foderkrubbor. Djuren fick sitt foder på golvet. I de fähus med gång emellan väggen och båset, fans foderkrubbor. Denna gång kallades för fodergång. Å de mindre gårdarna fins det många av denna fähus typ kvar ännu i dag. På de stora förut nämnda bolagsgårdarna, byggdes redan i slutet av 1800 talet stenladugårdar, med olika inredningstyper av fähuset. En typ av dessa, över vilken jag medsänder en enkel skiss, hade en bred gång i fähusets längdriktning. I rak vinkel mot denna gång, alltså mot ytterväggarna, var foderborden. En typ var, också med en bred gång i fähusets längdriktning, två foderbord i längdriktning, en gång vid varje långsida. I båda dessa typer stod djuren med huvudena vända mot varandra, med foderbordet emellan. Foderbordet ytnyttjades alltså gemensamt för två båsrader djur. Såväl å större, som mindre bondgårdar finnes numera, dock mäst av den sistnämnda typen. De mindre gårdarna torde dock ej något nämnvärt, ha byggt sådana fähus förrän på 20-30 talet. Denna inredning av fähuset ansågs, som mera praktisk ur arbetssynpunkt, ljusare för djuren m, m.

I de gamla fähus, som djuren stod bundna vid väggen, fanns i regel ej några foderkrubbor. I de något nyare, som fanns gång mellan väggen och båset fanns krubbor. Något annat namn än regler på de grindar, som avstängde eller ^{öppnade} tillgången till foderbordet, har ej förekommit här. I de gamla fähusen, där djuren stod bundna vid väggen fick man ta fodret i famnen och bakifrån gå in till djuret med detsamma. Till foderkrubborna fick man också ta fodret i famnen och placera det i krubban, det var i varje fall bättre, än använda grep eller gaffel. Å de moderna öppna foderborden, har man grep eller gaffel, att placera ut fodret med. Redan vid 1900 talets början hade man på de bolagsgårdar här, som jag förut nämnt, foderagnar. Dessa gick på järnskenor under taket, de drogs fram efter foderbordet, den som utfodrade hade en napp och drog fodret från vagnen till bordet. Även rovor, kålrötter m, m, utfodrades på detta sätt. Vad de olika partier av fodret, som gavs varje gång, ^(hållandes) vet jag ej vad jag skall svara på. Jag tror ej att jag förstår den rätta innebörden av denna fråga. Om man hade mjöl och kraftfoder att utfodra djuren med, var foderordningen följande. Först kraftfoder, rotfrukter, hö och sist halm.

När djuren var bundna vid väggen, var en krampa islagen i väggen en järnlänk eller ett rep fäst i denna och halsklaven. Något exempel på att man haft hål borrar i väggen, och på husets utsida fastgjort bindslet, kan jag ej förete här ifrån orten. Att bindslet fastgjorts vid självvuxna grenar på fähusets bjälkar, har ej heller mina berättare eller jag hört omtalas. Träklave och bastrep, var vanligt här i äldre tid. Nackbord, brukade klavens överdel, alltså den del som låg över nacken att kallas. För övrigt torde ingen särskild benämning ha förekommit. Tidpunkten när järnklavar började att användas, kan jag ej ange. Den del av järnklaven, som låg över djurets nacke, var 1-2 tum bred skena och något böjd, en järnlänk var fäst i denna och gick runt halsen. De torde både ha tillverkats av ortens smedar och inköpts färdiga. När oxarna kördes hade man grimma till dessa blott i undantagsfall. Den grimma som användes kallades här för "kappson". Den användes om det var särskilt besvärliga djur att köra. En kappson var gjord av smala järnskenor och så konstruerad att skenans smalaste del, tog mot oxens huvud. Denna kappson användes också när kor och kvigor skulle ledas, förutsatt om de ville vara bråkiga och besvärliga att leda.

Strö och gödsel.

Strö av någon sort har alltid varit vanligt att använda här. I äldre tid var granris, hackat sådant, det som mest användes till strö å de mindre gårdarna och torpställena. Ljung användes också fast i mindre utsträckning. Skäkteavfallet blev en så liten kvantitet, att det knappast kan räknas. Myrstackar torde ej ha använts här till strö. Torvströ har använts och användes numera i stor utsträckning, detta hör dock en mera nyare tid till. På de stora gårdarna här är ingen som minnes ~~XXX~~ nu, att man ^{använde} granris eller ljung till strö. De började att använda torvströ redan i slutet av 1800 talet. För övrigt använde de avfall från halm agnar och dyligt. Sågspån och kutterspån har också nu i nyare tid använts här som strö. De som har det särskilt fint, snygt och rent hos djuren, strör med såg eller kutterspån i båsen, torvströ i gödselrännan, kalk eller sand å gångarna. Såväl i äldre tid som nu brukar gödslen att utföras två gånger dagligen, morgon och kväll. I äldre tid var trögrep det redskap, som användes till detta. I nyare tid, sedan alla fähusgolv är sementerade, användes en skyffel (måkesköffel).

Andra djur i fähuset.

På de mindre gårdarna stode oxarna i fähuset. Å de stora gårdarna hade man särskilda oxhus eller ochså en avbalkning av fähuset som en särskild oxstall. Å en av de stora gårdarna här, som jag är född, hade de oxarna i häststallet. Det var en särskild avdelning gjord för dem, dock utan avbalkning. Denna ladugård var bygd 1902 och den tid som jag kan minnas är från 1908. Denna tid hade de blott två par oxar, några år senare blott ett par. Övergången till hästar som dragdjur hade då påbörjat. Tjuren stod i fähuset (kostallet). Kalvarnas avdelning i fähuset kallades för kättar. Dessa avbalkningar var i regel uppförda av bräder, en dörr fans för att in och utförsel av djuren. De första dagarna efter födseln, hade kalven en ensam kätte. Hade man ont om utrymmet avbalkades ett hörn av en kätte för en nyfödd kalv. Efter några dagar kunde han vara tillsammans med de äldre. I en kätte kunde vara två eller flera kalvar, beronde av kättens och likaså kalvarnas storlek. I dessa kättar fans i regel en liten foderkrubba, som stråfodert lades i. I samma krubba fans en liten låda, som man lade mjöl i. Mjölk eller vatten fick kalven ur en träbytta respektive metallspann. I de mindre fähusen fans sällan någon

krubba till kalvkättarna. Då lades stråfodret på golvet, mjöl om man hade något sådant, fick kalven i en låda, som också ställdes på golvet. På torpställen och på de mindre gårdarna och även nästan på alla de medelstora gårdarna, hade man fåren i fähuset. På de stora gårdarna och någon av de medelstora, hade man särskilda fårhus. De som hade fåren i fähuset hade avbalkning för dessa likt, som för kalvarna (kättar). Till hönsen var bygt en hylla under taket. I äldre tid var det träkäppar eller träspjälor, som utgjorde inhägnaden. I nyare tid, var inhägnaden av hönsnät. På en del smågårdar fins sådana anordningar ännu. Namnet på denna plats för hönsen, brukar här på orten att vara (Hönehölla). De som i äldre tid hade getter, hade också dessa i fähuset. Likadant var förhållandet med vallhundar.

Eldstad i fähuset.

Någon eldstad i fähus, torde aldrig ha funnits här på orten. Fähuset torde heller aldrig ha utnyttjats till bostad för människor. I äldre tid, när det gick många av de ,s,k, luffarna, fick de ofta ligga i fähusen ,det var varmare än i ladorna vintertid.

I Halland och Skåne, har jag hört omtalas att det åtminstone i äldre tid var vanligt med drängkammrar i omedelbar anslutning till ko eller häststallet. I Halland har jag själv sett och varit inne i en sådan drängkammare, det var år 1934. Om det fans eldstad eller ej, kan jag ej minnas, eller om rummet skulle värmas upp av ko eller häststallets värme. Om detta får väl folklivsarkivet upplysning från dessa orter. Några hushållsarbeten i egentlig mening torde ej ha utförts i fähusen på denna ort. Det enda som jag och berättarna känner till i detta fall är följande. På den förut nämnda bolagsgården där jag är född, fans i den ladugård som byggdes där 1902, även tryckvatten. Vid slakt av grisar brukade gårdens arbetarekvinnor att i fähuset utnyttja detta tryckvatten, för att skjölja gristarmarna rena.

Kärl och redskap.

I äldre tid hade man ej mycket mer än stråfoder att utfodra djuren med. Detta förvarades i ladugårdsbyggnadens lador och rännan. Om man vattnade djuren inne vintertid, vilket var det mest vanliga, om man ej hade för många, användes träbytta, senare spannar av

metall. Sörpebalj var ett av de kärl, som användes ~~XXX~~ till förvaring av kreatursfoder. På lite senare tid brukade också att finnas en "rovebinge" och en mjölbinge, i häststallarna en "havrekista" och en hackelsekista. En skärkista, senare tid ett hackelseverk, var redskap som användes vid fodrets beredskap. De i frågelistan nämnda redskapen torde ej ha förekommit här. Skärkistan som man hade i äldre tid, användes i huvudsak till att skära den halm, som med mjöl och vatten blandades till sörpa. Denna halm var i huvudsak sådan som samlades upp i djurens bås, ingenting sådant fick förspillas. Andra redskap som användes till att frakta fodret från dess förvaringsplats till fähuset var grepar och gafflar. Några andra redskap å de mindre gårdar och torpen, torde ej ha kommit till användning här. På de större gårdarna hade de, som jag förut nämnt till och med fodervagnar, från vilka djuren tilldelades fodret. Där hade man också ett redskap som kallades för napp "hönapp" att taga loss fodret med i lador och på rännena. Spånkärgar användes också för att bära rotfrukter i, dessa användes såväl på de större, som de mindre gårdarna.

Utfodring under vintern.

Hur länge som djuren utfodrades inomhus var mycket beroende av om våren kom tidigt eller sent. I äldre tid och även nu, har man räknat med här på orten, att omkring mitten av maj får anses som tidigt och efter den 1 sta juni för sent, att som först släppa djuren på bete. Höstarna kan också vara mycket olika med bättre eller kallare och regnigare väderlek. Om det hände på hösten att djuren måste tagas in för vinterfoder 14 dagar tidigare än normalt, och under samma fodersäsong, ej kunna släppas på bete förrän 14 dagar senare på våren, gör detta en månad av fodertiden.

Från den 15 oktober till den 15 maj eller något senare, får anses som någorlunda normalt för den tid, som djuren fodras inne här. På torpställena och de mindre gårdarna, var det i regel kvinnfolken, som skötte djuren. Vissa grovsysslor kunde dock männen göra, utgödsling, utbrytning av får och kalvtallar m. m. Hästar och oxar skulle skötas av männen. På de stora gårdarna, var det alltid män, bortsett från mjölkningen, som skötte dem. Kreaturens foder bestod av hö från såväl naturlig äng, som vallhö. Halm, var havre, korn och råghalm. Havrehalmen fodrades med hel, korn kunde också

foras med hel, råghalmen skars alltid till hackelse. Löv, ris och mossa får hänföras till nödfoder. Sörpa bestod av hackelse, mjöl och vatten. På torpställen ~~KNNNA~~ och mindre gårdar brukade man också, om man hade gott om potatis, skära dessa i bitar, blanda med hackelse och mjöl och ge de kor som mjölkade, detta fick de i stället för sörpa. Vad uppteckningen om utfodringen om vintern angår, vill jag hänföra tiden till, från 1880 till 1910. Troligen har det varit likadant på de mindre ställen långt före 80 talet men det har jag inget bevis för. På de små gårdarna och torpstäl-
lena utfodrades 4 gånger om dagen. På morgonen när man kom till ladugården, sedan mellan kl. 11-12. 3-4- 8-9. Hur mycket man tog i varje giva blir värre att ange. Min mor är född och uppväxt på ett litet skogstorpp, hon svarar på min fråga om detta, att det berodde på tillgången. Man fick redan på hösten göra en beräkning av fodertillgången och planera därefter. Mjöl har väl ingått i djurens foder när man haft tillgång till detsamma. Höet brukade och brukas att saltas när det körs in. Under den tid man skar hackelse åt djuren, kunde man någon gång salta på detta. Drank har djuren ej fått här, sedan hembränningen blev förbjuden.

I sörpan kunde blandas ganska mycket. Den vanliga sörpan, som jag en gång nämnt, som endast bestod av vatten mjöl och hackelse, brukade i regel ej att kokas, vattnet värmdes blott, för att det ej skulle vara för kallt att dricka. I sörpå kunde ingå hackelse, agnar, potatis, mjöl och kokad vitkål. Rotfrukter hade man ej å de små gårdarna och tortställena under den tidsepok, som det var vanligt att ge djuren sörpa. Under samma tidsepok, som jag angett för de små gårdarna och torpen, skilde sig de stora gårdarna ganska betydligt. Sörpa el. dyl. foder ingick ej i deras foderstat. På de stora gårdarna utfodrades djuren, då som nu, blott 2 gånger dagligen. Man gav dem fodret i en följd, de fick längre tid emellan, för att smälta och dröpja fodret. På de av mig förut nämnda bolagsgårdarna hade man redan då börjat att fodra med såväl rotfrukter, som kraftfoder. ~~KXXXX~~ Deras foderordning var, först på morron hö vilket djuren åt medan de blev mjölkade, sedan kraftfoder, därefter rotfrukter i regel var dessa rovor och sist halm. Kl. 2 e.m. började utfodringen med kraftfoder, rovor, hö och halm. Efter 1900 talets början hade de tillgång till vatten när de behagade, det var alltså automatiskt.

Sörpa ingick ej i djurens dagliga utfodring, det var i regel en tid efter kalvningen, som korna fick detta. En nykalvad ko skulle ej heller ha kallt vatten att dricka, i några dagar fick hon detta kylslaget. Detta gäller för de mindre gårdarna och torpen, på de stora gårdarna, företog man inga sådana omsorger om djuren. Bressel känner ej berättarna eller jag till, varför jag ej kan uppteckna något angående detta. Någon skillnad på utfodringen före och efter betäckningen, var det ej vintertid. Under betesgången brukade man såväl före, som efter betäckningen hålla djuret inne. Detta för att det skulle bli mindre störning och oro för de andra djuren. Det var de äldre av djuren, som började att anses för förgamla, samt kor och kvigor, som ej blivit dräktiga, som uttogs till gödboskap. Utfodringen av gödboskapen var mycket beroende av, om årets gröda blivit bra, eller dålig. Vid dåliga grödesårår, blev det ingen nämnvärd gödning av slaktboskapen. Utfodringen av gödboskapen började redan under betesgången. De till gödboskap utsedda djuren, fick ett rikligare och bättre nattfoder än de andra. Det fans också de som ej ville ha gödboskapen ute på betesgång, sedan denna började att bli dålig. Man ansåg då att de gick bort det tilltänkta hullet.

Ett göddjur måste utfodras rikligare och med bättre foder än äljest. Hade man tillgång och råd till potatis och mjöl ingick detta i ett göddjurs foder, detta var för övrigt nödvändigt, annars kunde ingen gödning förekomma. Jag har själv, som barn varit med om, att koka råg som skulle användas som gödfoder. Denna råg var groddskadad och ej lämplig till människoföda. Kokning av råg till gödfoder, torde dock ej ha förekommit i äldre tid.

Nödfoder.

Några särskilda traditioner från orten här, om hur nötkreaturen utfodrades under missväxt och nödår, fins väl ej bevarade. Jag upptecknar dock vad berättarna och jag själv vet om detta. Takhalm har många gånger tillgripits som nödfoder här. Om takhalm som nödfoder, har jag hört min far och farmor berätta om. Min farmors berättelser om detta (hon var född 1840) var från nödåren 1867-68. Jag har dock för dåligt minne av dessa hennes berättelser, varför jag i detalj ej vill återge dem. Takhalm har jag själv varit med om att utfodra djur med i brist på annat foder. Jag har varit djurskötare ett år, det var 1917. På våren, vilket detta år var sen, var

allt stråfoder slut innan gräset för betesgång, var något nämnvärt tillväxt. Ladugårdstaket, som då var täkt med halm, skulle under sommaren täckas om med spån och den befintliga halmen ändå rivas. Denna halm utfodrade jag djuren med i flera dagar, den var gammal och mör, de åt den gärna, men någon mjölkavkastning blev det ej. Under ett av de nu senaste krigsårens torkår, med missväxt, som följd, utfodrade ägaren till en gård här i frölundaby, sina djur med tallris. Det är tallris, ej granris, som är dugligt till kreatursfoder. Granris äter ej djuren. Hästgödsel har jag ej hört omtalas att man tillgripet, som nödfoder här på orten. Skulor kan väl knappast hänföras till nödfoder. På de torpställen, som man i äldre tid ej hade gris under vintermånaderna, var det allmänt brukligt att man tog tillvara skulorna och gav dessa till nötkreaturen.

Vattning.

I regel vattnades djuren två gånger om dagen när de hölles inomhus. En del av gårdarna drev ut sina djur till vattning. Djurens vatten hämtades å den å gården befintliga brunnen eller källan.

En genom gården flytande bäck eller nära därintill, kunde också å vissa gårdar vara vattningsställe. I äldre tid fick vattnet bäras i träspannar, senare tid i metallspanner. På torpställen och även på många mindre gårdar, hade man en balja inuti ladugården (vattenså) som vattnet fick stå och kylslå sig, innan djuren fick det. Om djuren vattnades ute vid brunnen, brukade där att finnas en s, k, vattenh. Från brunnens pump till vattenhon gick en ränna, som vattnet rann i när man pumpade. Av andra vattningsställen, som har förekommit här har jag redan nämnt att bäckar också kunde användas för vattning. De gårdar som hade nära till en sjö (fast det var ej många här) kunde också använda denna som vattningsplats. Så länge som bäckar och sjöar ej var isbelagda, drack djuren direkt ur dessa. Efter isbeläggningen fick vattnet tagas upp i en balja eller vattenho. Bortsett från den välbehövliga motion, som djuren fingo när de gick ut till vattning, var ej detta vattningssystem ej bra för djuren. Vid kall och ruskig väderlek kunde det hända att de ej drack. Vid nästa vattning var de så törstiga att de under nästan alla omständigheter drack, och då i regel för mycket. Efteråt de druckigt så mycket kallt vatten, var de frusna och ruskiga.

Sommarfähus.

I äldre tid, och vad jag själv minnes fans det sommarfähus här på orten till några år inpå 20 talet. Sistnämnda tidpunkt var det dock ej många. Dessa sommarfähus kunde vara belägna på ganska olika avstånd från gårdarna. Detta var beroende av såväl hag, som skogs och ängsbetenas avstånd från gården. De äldre av dessa sommarfähus var uppförda av timmer, byggnadsstilen liknade i regel en ladugård, alltså med oppröstad takstod. De s, k, hängskulen med blott en och åt ett håll snedställd takstod, förekom ej mycket här och dessa tillhör strängt taget ej de gamla riktiga fähusen. Inredningen var om möjligt ännu enklare, än i de gamla vinterfähusen. Djuren stod bundna direkt i väggarna, avbalkningen till båsar (sådan fans dock ej i alla) var gjord av bräder. En inhägnad kätte brukade i regel att finnas, avsedd för får och en eller flera grisar. En gris eller två, var nämligen mycket vanligt att man skulle ha förr, till att följa fåren på skogsbetene (skulle skydda fåren för räv). De djur som i regel brukade att inrymmas i sommarfähuset var kor, kvigor, får, svin och i långt äldre tid getter. Sommarfähuset togs i bruk på våren så tidigt som betes-

gången kunde påbörjas. Hur längen det användes vara ganska olika. De som hade sina slätterängar så belägna, att dessa var långt ifrån gården, använde sig av sommarfähus, även när betena av dessa började och till dess avslutning. I vissa fall kunde ett sommarfähus användas så längen, som det fanns bete på hösten. Här på orten har också funnits en sorts sommarfähus, eller kanske att dess mera rätta benämning är mjölkhus. På en medelstor gård här, till vilken mina föräldrar flyttade 1914, fanns ett sådant sommarfähus. Till denna gård hörde en sk, k kile, en 3-4 tunnland betesmark, belägen intill älven. Denna betesmark var belägen blott en 500 m, från gården. Det var öppen åkerjord emellan gården och betesmarken varför djuren ej kunde drivas i flock, skulle de tagas hem fick de ledas en och en. I stället för det tidsödande arbetet att leda djuren fram och åter till gården, hade ett sommarfähus byggts upp. Väggarna till detta var byggt av bräder, inga båsindredningar fanns, husets ena kortsida var ej heller brädbeklätt, djuren kunde alltså gå ut och in när de ville. När mjölkning skulle ske, drevs djuren dit. Vid regn och kall väderlek sökte de själva skydd där.

Vallsläppning.

Själva tidpunkten för vallsläppningen var beroende av om det var tidiga eller sena vårar. De sista dagarna i maj får väl anses som en medeltid för vallsläppningen här på orten. Nu på senare år har det varit många, som tagit in betesdjur på skogsgårdar m, m. Mottagningsdag för dessa brukar i regel att vara den 1 juni. Några ceremonier eller högtidligheter, av de i frågeformuläret angivna, kan berättarna ej minnas att det förekommit här. När djuren på våren skulle lämna fähuset, fick de någon dag gå på gårdsplanen eller någon annan lämplig plats intill ladugården. Om våren var sen och förra årets gröda dålig, var djuren ofta utmagrade och orkeslösa. Jag har ofta hört de gamla tala om djur, som varit i så dålig kondition, att de ej orkat att själva gå ur ladugården. Var de däremot i sådan kondition att de orkade var de glada för att komma ut, detta visade de med att på olika sätt krumbukta och hoppa, kasta med huvudet m, m. Betesplatserna torde jag ha beskrivit. Det var blott någon dag, som de vistades på denna första plats. Sedan flyttades de till de beten, som var avsedda att först betas, skogs och hagbetena.

Märkning.

Angående märkning kan jag inga upplysningar lämna. På de enskilda betena var någon märkning ej behöflig. De samägda betena ligger för långt tillbaka i tiden för attkunna få några upplysningar om. De bolagsgårdar här, som jag förut nämnt, brukade att märka nötkreaturen i öronen. Detta gjordes medan de var kalvar. Denna märkning var dock troligen ej för betesgångens skull, troligen för någon sorts kontroll.

Skälla och skällko.

I äldre tid och så lången som det var vanligt att djuren gick på skogsbeten, hade man alltid en skällko. Till skällko brukade utses en sådan, som i första hand var något till åren kommen. Man studerade korna och såg efter villka som var mest villiga att självmant å kvällen komma hem till sommarfähuset (sommerboa). En skällko skulle vara lugn och pålitlig. När en ny skällko skulle utses tog man en sådan ko, som varit med på skogsbetena några år och visat att hon gärna följde den gamla dåvarande skällkon. Torpstälлена som ej hade mer än två, högst tre kor att välja av, hade ofta svårt att få en god skällko. Skällkons uppgift var att å skogs-

betena föra djuren till de bästa betesplatserna. En skällko som förde djuren hem på kvällarna till sommarfähuset, åtminstone de flesta kvällarna, ansågs som en bra sådan. En sådan egenskap hos skällkon var högt uppskattad. Det besparade vederbörande många, långa, ~~XX~~ efter ett långt och hårt dagsverke, tröttande vandringar i skog och mark, för att söka reda på djuren. Jag har hört många av de gamla berätta om när som de har fått gå i skogarna, till långt efter mörkt för att söka efter djuren. Skällans uppgift var att den skulle ge tillkänna var djuren befann sig. Hade skällkon lagt sig var skällan tyst och fyllde ej sin uppgift. Även fåren brukade att ha en skälla, bäraren av denna var utsedd efter ungefär samma principer som en ko. Skällan var i regel gjord av stålplåt och brasad tillsammans. En koskälla var (måttén jag uppger är ungefärliga) en 12-13 c.m. lång, 8-9 bred och en 5-6 c.m. djup. En fårskälla var mindre. Skällan har här kallats för "bjällra" på det gamla ortsspråket "bjälla", en ko med bjällra kallades för "bjälleko" eller "bjällekoa. Ett får för "bjällesö" eller "bjällesöen. Skällor av trä, ~~XXXX~~ har ej berättarna eller jag hört omtalas. De gamla riktiga, som här på orten kallades för

kobjällar, var alltid tillverkade av plåt, denna plåt var i regel av stål. De gjutna, gick här under namnet "pinglor". Pinglorna användes mest till hästskutsarna, när det var slädföre. De senaste åren av skogsbetets tid var det någon som använde sådana gjutna pinglor till kor istället för skälla. Men i skogarna uppfattades ljudet sämre från dessa, än från de gamla skällorna av plåt. Märkta eller sirade skällor, har jag ej hört att det var brukligt här på orten. Skällan fästes i den nedre delen av klaven. Skällan fick i regel hänga i ladugården "fähuset" under vintern. De mera ordningssamma hade något skåp på magasinet och där samlades då alla sådana mindre saker under den tid på året när de ej kom till användning. Varifrån skällorna inköptes eller någon speciell tillverkare av dessa, kan jag ej ange på orten. Omkring 1890 talet, troligen både tidigare och senare, var det två mindre tillräkneliga manspersoner, som brukade att vandra omkring i orten här. Den ena var hemmahörande i Örsås socken och kallades för "Örejösse" Den andra var hemmahörande i Holsjunga socken och kallades för "Stubbagöken". Båda dessa hade skällor att sälja. De tog dem av någon tillverkare på deras vandringsstråk.

Om de tillverkas i några hem kan jag varken svara ja eller till. Det är det troligt att någon tillverkade skällorna själv. De ~~x~~ tillverkades också av bysmederna.

Herde och vallhjon.

Boskapen har vallats mycket här på orten i äldre tid. Före 1850 60 talet och troligen betydligt senare, var det vallare med den ~~kn~~ boskapen, som gick på skogs och hagbeten. och troligen vid all betesgång, som ej låg nära gården. En vallares uppgift på denna ~~tt~~ tid, förutom att hålla samman djuren, var att freda dem från vild-
djur. Det var mest en pojke eller pojkar, som tjänstgjorde som vallare. Detta arbete var ganska bra ansett, och i många fall efter sökt. En vallpojke måste ha och känna ett vist ansvar för den hjord, som han fått ansvaret för. Vallaren anställdes av djurägaren, blott om enskilda sådana gäller den uppteckning om vallning en. Om de andra i frågelistan nämnda sammanslagningar kan jag ej ge några upplysningar om från trakten här. Vallarnas avlöning torde med säkerhet ha varit ganska skiftande. Om dagspenning förekom torde den från 1880 till 1900talet varit omkring 25 öre

Rovgallring och andra arbeten, som under sommartid kunde utföras av barn, åtminstone var förhållandet så på de stora gårdarna här, med ^{betaldes)} 25 öre om dagen. Daglönen för en vallare torde varit ungefär ligt detsamma. I denna daglön ingick ej mat, det fick man själv hålla sig med. Per Johansson omtalar att på en granngård till hans barndomshem (det är den gård som jag själv har varit djurskötare) hade vallpojken På 1890-95 fri mat och logi, samt en kostym kläder, för sommarens vallningsarbete. Denna vallningsplats var ganska eftersökt, det var snält husbondefolk och bra mat. Stat eller en viss betalning för djur, har jag ej hört omtalas att vara brukligt här.

Vallarens utrustning.

Hur många av de i frågelistan nämnda alternativen, som i äldre tid har ingått i en vallares utrustning, kan jag ej med säkerhet ange. En lur eller ett horn att blåsa uti, samt en s, k, harskramla ingick i utrustningen. Matväska och något vapen, den tid som berättarna och jag kan minnas, var vapnet i regel blott en piska, var en obligatorisk utrustning, samt en kniv av något slag.

Någon särskild dräkt hade ej vallaren, han måste dock utöver de vanliga sommarkläderna, för att kunna möta regniga och kalla dagar, ha en extra klädutrustning. På den bolagsgård, som jag förut nämnt att jag är född, har jag åren 1910-13 varit vallare. Några särskilda kläder hade vi ej, men alltid något extra för att skydda oss mot oväder. Ibland hade vi ej annat än att tillgripa tomma säckar. Det fanns ett slag av säckar, som varit en viss konstgödsel i och som var ganska täta. Dessa brukade vi att skära upp och använda till regnskydd. Jag tänker nu stillsamt på, vad dagens 10-12 åringar skulle säga, om de så utrustade skulle gå som vallare en hel dag. Skor hade vi sällan någongång, tofflor eller träskor, var fotbeklädnaden. Dessa hade vi dock ej på oss mer än på höstmorgnarna, medan gräset var vått och kallt. När vi ~~XXX~~ sprang efter djuren, tog vi av oss dem, även då. Några särskilda förvaringsdon och redskap att bära med, torde ej ha varit brukligt att vallaren har haft på orten här.

Vallningsarbetet.

I äldre tid torde vallning ha förekommit å samtliga betesplatser

Som jag förut nämnt förekom i långt äldre tid, vallning även i hag och skogsbetena, även å inägorna var det vanligt att valla djuren. Å de små torpställena förekom dock ingen vallning. Mor omtalar att å hennes barndomshem förekom ej någon vallning, vad hon kan minnas. Omkring skogs och hagbetena var stängsel. Stängsel förekom också runt torpets åkerjord, den s, k, lyckan. Någon nämnvärd åker för höskörd hade man ej, i regel blott en. Gräset skördades ganska sent och bete företogs ej förrän grödan var bärgad. Eftersom hela inägorna var inhägnade, kunde djuren gå där utan vallning. Detta förhållande torde varit lika å alla torp här på orten. I mera nyare tid förekom å dessa torpställen, lik som även på mindre gårdar att man tjurade djuren å inägorna. Orsaken till vallningen å skogs å hagmarkerna har i långt äldre tid varit att freda djuren för vilddjur. Å inägorna hade man sällan något stängsel mellan de olika skiftesgrödorna. Vallning måste då förekomma, för att skydda de växande grödorna mot djurens intrång. Så länge man erhöll en så billig arbetskraft, som förhållandet var, till tiden före första världskriget, var det billigare med vallning, än med gärdesgårdar. Gärdesgårdarna måste

ochså, nästan varje år att flyttas mellan de olika grödorna. Att beskriva en vallares arbete för så lång tid tillbaka, som vallning å skogsbeta förekom, har jag ej lyckats att få några bestämda uppgifter om. Per Johanssons svärfaders far, hade varit en såskogsvallare på en liten gård i Elvsered. Per Johanssons minne av svärfaderns ~~MINNE~~ berättelse om detta, är dock lite svagt, varför jag ej kan återge något nämnvärt av detta. Han mindes att han skulle vara utrustad med ett bockhorn för att blåsa i och en harskramla att väsnas med, detta om han misstänkte några vildjur i närheten. Å de vallning som förekom å ängs, hag och även inägorna var det vallarens uppgift att tillse, att djuren höll sig på den mark, som var avsett för detsamma. Till vallarens uppgift hörde också att hålla sommarfähuset rent, att hjälpa mjölkerna med de djur, som av olika anledningar, ej ville hålla sig stillsamma under mjölkningen. På kvällarna fick han också hjälpa till att bära hem mjölken till gården. ~~XXXXXXXXXX~~. Vallning på de stora gårdarna, den tid som denna uppteckning avser, har ej förekommit mer än på inägorna, som jag förut nämnt har jag själv varit en sådan vallare. En vallares uppgift på en sådan gård var, att först

på morgonen hjälpa djurskötarna (kogubbarna) med en ^{del} sysslor. På ~~de~~ denna gård bestod djurbesättningen endast av kor, möjligen också någon högdräktig kviga. De kor som skulle ^{utsläpas} även på middagen, fick stanna inne tills middagsmjölkningen var verkställd. Den ene av kogubbarna stannade hemma för att sköta om de djur, som skulle vara kvar. Den ene av gubbarna skulle följa med på vallningen. När djuren släppets ut från ladugården, började tillsynen av dem. Vi vallpojkar fick så att säga, gå vid sidan om, se till att djuren blev på den väg, som var avsedd för dem till betet. Själva vallningen gällde att se till att djuren blev där de skulle vara. Växande eller skördade grödor, som ännu stod ute för torkning var vad vi hade att tillse, att djuren ej kom in på. Svårighetsgraden av denna vallning kunde vara ganska skiftande, beroende av betesfältens läge, mot de andra grödorna. Om det fanns rotfruktsfält nära intill var det ej lätt att hålla djuren därifrån. Om det räknades för att vara ett svårt vallningsfält, fick vi vara två pojkar, ett lättare blott en. När ~~xxx~~ middagskorna skulle släppas ut fick en av oss pojkar gå hem, för att hjälpa den hemmavarande kogubben med middagskorna till betesplatsen.

Kogubbarna skiftades åt med vallningen, halva gagen var. Den som varit med från morronen, gick hem när den andra kom med middagskorna. Detta växlade de om med dag från dag. Att det ej var värt att för någon längre tid släppa uppsikten med djuren, vill jag be visa med följande berättelse från min egen vallningstid. En dag när vi drivet djurna till sin betesplats, var det dimma och gräset följaktligen mycket vått. När djuren kom ut på morgonen, brukade de i regel att gå stilla och äta till de blev mätta. Så gjorde de också denna morgon. Vi, för vi var två stycken vallpojkar då, hade tagit av oss våra trätöflor och strumpor för att torka, vi hade blivit ordentligt genomvåta om fötterna. Där vi befann oss då, gränsade betesplatsen intill en gammal trädbevuxen mangelgrop. Säkra om att djuren ganska längen skulle hålla sig lugna, gick vi ner i denna fördjupning och lekte i och bland träden. Vi glömde bort tid och vårt ansvar. Gårdens rättare kom dock och ganska bryskt påminde oss om detta. Medan vi inte ont anande hade lekt hade djuren gått in i på en angränsande åker med havreskyllar. Kogubben som var gammal, orkade ej att få bort dem, hans rop på oss hade väl också varit svaga, för vi hade ej hört dem.

Med expressfart drev vi djuren bort från havreskylarna. Sedan detta var gjort fick vi mera ovet av rättaren och ännu värre var, att sedan fick vi blott vara en till att vakta. Han ansåg att det var bättre med en på sin vakt, än två som ej var där. Någon annan verktygsutrustning än en piska hade vi ej. En fick - kniv ville vi gärna ha också, den var användbar till att leka en viss fällknivslek med. Våra piskkäppar gick också sönder i- bland, då måste vi kunna skära nya sådana. Daglönen som vallare på en sådan gård var, när man var 10-11 år gammal, om jag ej min- nes fel 55 öre om dagen. Om gårdarna lågo nära intill varandra kunde omständigheterna vara sådana, att man kunde samarbeta och även söka varandras sällskap. Detta hörde dock till sällsynheter na. Någon särskild boståd å gårdarna för vallaren fans ej. Mål- tiderna under dagen fick vallaren intaga på sin arbetsplats. Han fick äta ur sin medsända matsäck när han ville, när det bäst passade honom själv. Vallhund har funnits på många gårdar här. I äldre tid fans här en vallhundsras, som ofta var avsedd till att följa fåren, även å de inhägnade betena, mäst som skydd för

räv. Denna hundras var ganska kraftig, långhårig och gulfärgad. Fårhundens uppgift förutom att freda fåren för räv, var att hjälpa till att hålla djuren samman, om de skulle flyttas från en betesplats till en annan. För nötkreaturens vallning förekom det ej så mycket med hund. Om hunden skulle komma till någon avsedd nytta vid vallning av storboskap, måste han vara dresserad till detta. Han behövde också att handhavas av en äldre person. Saltvatten är det enda medel, som berättaren minns att man brukade använda i äldre tid, som skydd för boskapen mot insekter. Det var i huvudsak, som skydd mot fästing (flåttar) som saltvattnet användes. Att tända eldar under vallgången, torde ej ha förekommit här på orten.

Betesgång om sommaren.

Betesgången både förr och nu, varar så länge, som det på hösten finnes betestillgång. Själva tidpunkten för densamma är beroende av höstens väderlek ~~XXXX~~ frost m. m. Mitten eller slutet av oktober, brukar betesgången att vara avslutad här på orten. I äldre

tid togs alltid korna in på nätterna. Under den tid som sommarfähuset användes fördes de dit, och till ladugården den tid, som inägorna betades. Endast oxar, stutar och ungdjur, fick vistas ute om nätterna under betesgången. Under höstens betesgång på inägorna, togs även dessa in, om det var otjänlig väderlek. Att få djuren till att regelbundet gå hem till sommarfähuset, var för många ett problem. Man gav de första kvällarna djuren något gott att äta, för att på detta sätt locka dem hem. Det var på de i många fall ganska stora områdena, som skogsbetena utgjorde, som problemet med hemgången uppstod. Det kunde inträffa fall, när djuren i många dagar, ja kanske veckor, regelbundet hade kommit hem, och så inträffade det en kväll att de ej kom. Djuren kunde å dessa vidsträckta marker söka sig nya betesplatser och från dessa ej finna de vanda stigar, som ledde till sommarfähuset. Det var mycket olika med detta. En del gårdar hade nästan inget besvär med att få sina djur att komma hem, andra fick mycket ofta gå och hämta dem. En god skällko hade i detta avseende en stor betydelse. Numera går alla djur ute under betesgången, även under nätterna. Endast de sista dagarna ~~XXXX~~ på hösten, då betesgången

Nästan kan hänföras till röstning av djuren, är de i ladugården om nätterna. På en del gårdar fanns det gott om beteshagar, man hade till exempel en särskild hage (oxhage) där oxar och ungdjur ensamma betade och gick ute dag och natt. Något annat bete än vad beteshagen gav, kunde de ej skaffa sig. Den ungboskap, som var så stor, att den beräknades kunna klara sig bland de andra djuren på dessas beten, fick följa dem. De som var mindre fick skötas hemma på gården. Många gårdar hade också någon mindre hage (ofta kallad lycka) nära intill ladugården, som kalvarna fick gå och beta. På alla skogs, hag och ängsbeten var det nödvändigt att det fanns vattentillgång. Det var i regel någon sjö i markerna eller bäck. Små bäckar eller mindre vattendrag, fick ofta gravas en vattenbasäng. Betena utmed älvdalen har djuren tillgång till älven avrör och bäckar, som har förbindelse med älven. Å nutidens kultiverade betesplatser (betesvallarna) måste detta från början vara påtänkt, att det fanns tillgång till vatten. Vissa delar av inägorna, fins ej och har ej funnits tillgång till vatten. Inägorna betas dock ej i regel förrän efter höskörden, alltså mera på hösten då är gräset, åtminstone på morgnarna fuktigt och kräver ej så

mycket vatten till djuren. I äldre tid skedde alltid mjölkningen vid betesgången, antingen i sommarfähuset eller i ladugården. Senare tid, när djuren på inägornas bete, fick vara ute om nätterna mjölkades de å befintlig plats. Vissa gårdar hade anordnade mjölkningsfällor, andra inte. Man försökte att samla djuren på en plats när mjölkningen skulle ske. ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ De mindre och på de medelstora gårdarna, mjölkar man numera djuren ute, under hela betesgångstiden. Undantag för detta kan finnas, det är i så fall de gårdar, som har sina betesvallar så nära gården att djuren kan tagas in i ladugården och mjölkningsmaskinerna utnyttjas. På de stora gårdarna här, som i regel har tagit inägornas jord till betesvallar, och även så nära ladugården som möjligt, mjölkar alltid i ladugården. De driver också fram djuren till ladugården för mjölkning, även när de betar på de övriga av inägorna. In och utförsel av djuren sker alltså både morgon och kväll djuren får~~x~~ vistas ute även om nätterna. Växter som ändrat smaken på mjölk, har funnits och fins fortfarande. Bete på ensamt klöverbrodd, ger mjölken en viss fadd smak. Av naturgräset och med dess uppblandning av alla olika arter av blommor och örter,

som i riklig mängd fans å såväl hag,ängs och till en viss del på skogsbetana, gav också mjölken en viss smak. Kort sagt var den na mjölk ej fet, men särskilt god. Det hö som togs från s, k, naturlig äng och buskgårderna, vilket till stor del bestod av dessa blommor och örter, fick mjölken också en mycket utpräglad och god smak av. Om mjölkkorna utfodras med förmycket av rotfrukter, ~~KÄXSY~~ helst då rovor och blasten från dessa, får mjölken en mycket frän smak. Samma är förhållandet med det nu så moderna ancilasfodret, helst om inläggningen har skett i syra. Smaken på osten har jag ej hört har ändrats, genom de nämnda växter eller foder. Genom mjölkens uppkokning och övriga behandling vid ostberedningen, torde detta försvinna. Någon förändring av köttsmaken, tore det ej heller ha förekommit. Angående mjölkkningsfällor och var mjölkningen eljest brukade ske, har jag vist redan angett. Här på orten har det varit och är, där som ej mjölkas med maskin, så gott som allmänt brukligt att sitta på en pall, detta om mjölkningen sker såväl ute, som inne. Sten har jag aldrig hört omtalas. En person här, en ladugårdsskötare, har jag sett falla på knä och med huvudet lutat mot kons sida mjölka desamma. Jag tror att han här

på orten var ganska ensam om att intaga denna ställning, vid mjölkandet av kor. I äldre tid var det träbyttor att mjölka i och träspannar att bära uti. I mera nyare tid var det spannar av metall, som användes till båda delarna. I äldre tid var det blott fråga om transport hem till gården. Detta var mycket beroende av gårdens storlek och den mjölmängd som skulle fraktas. På hag och skogsbetena blev det dock ej, några stora mängder av mjölk. På de små och medelstora gårdarna bar man i regel hem mjölken. Detta skedde ofta med hjälp av ett nackokä. Från de mera större gårdarna skedde, åtminstone i lite mera senare tid, hemfrakten med hästskjuts. Numera sker hemfrakten från betesvallarna på många-handa sätt. En särskild för mjölktransport avsedd kärra, kopplas efter en vanlig trampsykel, även moped. En del kör med hästskjuts andra med bil, även traktor. På de mindre gårdarna och torpen, mjölkade man under betesgången blott två gånger om dagen, undantag från detta får göras för de kor som nyligen kalvat. En nykalvad ko skulle mjölkas tre eller flera gånger om dagen en viss tid efter kalvningen. På de stora gårdarna här mjölkades tre gånger om dagen så längen, som en ko mjölkade över 8 liter per dag.

Något särskilt märke med när man skulle börja mjölka tre mål hade man ej, det som jag nämnt angående de stora gårdarna var rak motsatsen, alltså en bestämd dagsmängd mjölk, när man började att mjölka två gånger dagligen. Även under betesgången i äldre tid, blev avkastningen per ko och dag ganska liten. Korna var i regel små, skogsbetena ej så givande att det blev någon någon nämnvärd mjölkproduktion. Per Johansson uppskattar ej genomsnitts produktionen under betesgången till mer än 4-5 liter per dag och ko. Mor säger att å hennes barndomshem (ett skogstorp) hade de kor som under betesgången, med lite extra nattfoder, kunde mjölka en 10-12 liter per dag. Detta förutsätter dock att kon hade gott bete och att hon ej hade kalvat för förlång tid tillbaks. Om en ko mjölkar 10-12 liter per dag, och man räknar med att hon till slut före kalvningen ingenting mjölkar, blir genomsnittet ej mer än mer än 5-6 liter per dag. De båda uppgifterna skiljer sig alltså ej mycket från varandra. Någon egentlig betesgång på trädan torde ej ha förekommit här. Endast får har varit brukligt att beta av rågbrodden med.

Tjudring och andra hinder för kreaturen.

I äldre tid och till omkring 1910 talet var det ej vanligt, utom i undantagsfall, att man tjudrade djuren här på orten. Från denna tidpunkt och fram till slutet av 20 eller början av 30 talet, var det ganska allmänt att man tjudrade djuren. Tjudringen började alltså vid den tidpunkt när man började att sluta med skogs och hagbetena. Ungdjuren fick då gå på dessa beten, och mjölkorna fick stanna hemma för att erhålla bättre beten. Denna tid var det vanligt med treåriga gräsvallar. Det var på dessa vallar, som man i huvudsak tjudrade djuren och i regel under försommaren. Trädesskiften, som igensåts med en grönfoderblandning, förekom också vid behov, att man medelst tjudring av djuren betade av. I slutet av 20 och början av 30 talet, när man mer och mer började att övergå till reguljära betesvallar, å vilka djuren släptes lösa, försvann också tjudringen. Nu förekommer tjudring blott i undantagsfall. En nykalvad ko, en kalv, som är förliten att släppa bland de andra djuren, ett sjukt djur, som man vill ha under uppsikt, kan man tjudra på gårdsplanen, eller någon annan intill ladugården nära plats. Ovanstående uppgift om tjudring får gälla

för i genomsnitt de mindre och medelstora gårdarna. Hos småbrukare och torpare förekom också att tjudrade sina djur, men dessa ytnyttjade dock hag och skogsbetena så långt som möjligt. Någon annan benämning än tjuder har ej förekommit här. Benämning på den pålen som fästes i marken var "tjuderpåle" "tjurpåle" länken kallades tjuderlänk "tjurlänk". De tjuder som har varit de mäst brukliga här på orten och som jag också har varit med om att xx tjudra djur med är följande. Djuret hade en järngrimma om huvudet i denna var fästad en järnlänk, i dennes andra ända var fästad en påle. Dessa pålar kunde vara av trä eller järn. De av trä var spetsade i den ena ändan, i den andra var lämnat kvar en klump. Den spetsade ändan togs genom en i länkens ända fästad rund ring av järn. ~~KLUMPEN~~ Denna ring tog emot vid klumpen och hindrade sålunda att länken frigjordes från pålen. Dessa tjurpålar var ganska svåra att arbeta med. En ganska stor träklubba fodrades för att kunna driva ned dem i jorden. Tjuderpålarna av järn, helst då en senare modell var ganska smidiga, denna påle var permanent fastsatt vid länken. Denna påle gick att trampa ned i jorden, men den lossnade också ganska lätt. Vid tjudring av hästar brukade man

ochså att ha en trästång. Denna trästång utgjorde en del av tjunderlänken. Den var fäst at strax vid hästens grimma och var ungefär lika lång som hästen. Till hinder för djur, som ville taga sig över gärdesgårdarna hade man bundet en bräda vid djurets horn. Det var borrarat hål i denna brädan och med rep fastbands den vid djurets horn. Detta hindrade djuret, för att något nämnvärt kunna se uppåt, det hindrade också för att kunna använda hornen att stänga ned gärdesgårdarna med. Detta hinderredskap kallades här för "flöja" det gick också under namnet "kungörelse". Ett djur som ej ville bliva inom en inhägnad, som genom att hoppa eller med hornen riva ned stängslen, kallades här för "ohagn" "ohanger". Brädan "flöjan" har också använts på folkilskna djur. Med denna på huvudet såg ej djuret lika bra som utan densamma, den kunde ej heller lika framgångsrikt använda hornen. När man i äldre tid skulle köpa en ko var man noga med att taga reda på om den var ohagn. Detta hade en stor betydelse vid en affärsgörelse. Djur som av ren ilska ville stänga de andra djuren, sågade man av själva hornspetsen. Detta var till en tid, så länge som en viss ömhet uppstod, ganska effektift.

Utarrendering av boskap.

Att man ytarrenderade boskap och får förekom, helst vad får beträffar, ganska mycket här på orten i äldre tid. För många djur, brist på bete eller innefoder, var väl den mäst dominerande orsaken till att man arrenderade bort. Orsaken till att man arrenderade var i många fall fattigdom. Hade man ej pengar eller kunde få borgen för att köpa sig en ko eller några får, försökte man att arrendera desamma. Detta arrende kallades här för "att ta till låta". Detta arrende var ett sorts hälvtbruk. Att arrendera ut eller att arrendera får, brukade villkoren vara följande. Åt den som arrenderade ett eller flera får av den som arrenderade ut, hade skyldighet att föda desamma. Hälvtbruk av ullen tillföll vardera parten. Om en tacka fick två lamm, skulle parterna ha ett var. Om det blott blev ett, fick den ena av parten köpa detta för halva priset. Denna form av "att ta till låta" var också brukligt av de välbärgade och likställda bönderna. Orsaken i detta fall kunde vara av skiftande alternativ. En kunde för tillfället ha för många, den andre för lite får. God eller dålig tillgång på vinterfoder eller sombete var en annan orsak. Att ta kor "till låta", har förekommit,

men ej alls i samma utsträckning, som med får. Utarrendering och arrende av kor får mer betraktas, som rena tillfälligheter och i vissa fall, som nödhjälp åt sådana, som under olika omständigheter av sjukdom m, m, blivit utan djur. Vilka vilkor, som brukade vara de de vanliga vid utarrendering av kor, har jag ej lyckats att få några uppgifter på. Både i äldre, mellanliggande och nutid, är det brukligt att man här på orten har tagit emot betesdjur, mot en viss betalning per djur. De som i äldre tid tog in sådana betesdjur, var de gårdar som hade gott om hag och goda skogsbeten. De som i dag arrenderar ut sådana sommarbeten, är ägare till ~~XXXX~~ nedlagda gårdar. I äldre tid var det oxar och i någon mån ungdjur, som man lejde bete till. Numera och sedan rätt långt tillbaka, är det i huvudsak ungdjur och unghästar.

Kreatursuppfödning och kreaturshandel.

I äldre tid födde man i första hand upp kor för det egna behovet av såväl mjölk, som slaktkor. Någon gång var det så att man hade en ko eller kviga till salu, en annan gång behövde man att köpa. Alla kvigkalvar, förutom efter kvigor, som kalvade första gången,

födde man i regel upp. Tjurkalvarna, åtminstone de flesta slaktades för hushållets behov. Någon tjur behövdes i avelshänseende att födas upp. Uppfödning av tjurkalvar till blivande stutar och oxar, har ej varit allmänt brukligt här. Angående detta var det i regel så, att man köpte unga stutar, eller rättare sagt unga oxar. De unga oxarna, innan de nått en viss storlek, kallades för stutar. Dessa stutar hade man sedan i några år, tills de vuxet och blivit stora oxar. Dessa bytte man sedan bort på någon marknad mot stutar. Man hade då under dessa år gjort sitt arbete med den, och fick ändå, vid bortbytandet en viss mellangift. I äldre tid talades här mycke om "skönevadsstutar" och likaså "burserydsstutar". Någon särskild specialisering på en viss sort av ^{djur} förekom ej här i äldre tid. Avsättningen och handeln skedde mest å ortens marknader. Handel kunde väl också förekomma med grannar och bekanta. Några år in på 1900 talet började också kringfarande uppköpare att köpa upp djur. Detta handelssystem florerade här ganska mycket, tills fram i början av 1930 talet, då de flesta lantbrukarna anslöt sig till en slakteriförening. Denna slakteriförening har nu hand om, så gott som all kreaturrshandel här, såväl slakt, som

livdjur. Som jag förut nämnt torde bygden här, ej varit särskilt instäld på, varken en viss försäljning, eller uppköp. En viss skillnad gårdarna emellan, kunde det väl möjligen vara i äldre tid. Men någon anmärkningsvärd sådan torde dock ej ha förekommit här på orten. Denna skillnad har kommit undan för undan med den nyare tiden och dess seder. Nu specialiserar en del gårdar sig på ensamt grisuppfödning, andra på ungdjursuppfödning, även kreaturslösa gårdar, sådan har det dock ej funnits mer än en här, och han har återigen djur. En gård har under de senaste åren haft mjölkkor blott under sommaren, köper dem på våren och säljer dem på hösten. De kreatursmarknader som i äldre tid och fram till den tid, som ett annat handelssystem påbörjades, har varit, för bygden här och de kringliggande orterna. Svenljunga i Västergötland, 2.1 mil härifrån. Gunnarp i Halland, 2.4 mil. Burseryd i Småland, 2.9 mil. Svenljunga var den härifrån Ö. Frölunda räknat, mest besökta marknaden. På Gunnarps och Burseryds marknader, var det ganska vanligt att köpa stutar. Skönevad i Halland, beläget en två tre mil från Gunnarp åt Falkenberg till, måste ha specialiserat sig på uppfödning av stutar. Dessa stutar talades alltid om i

samband med Gunnarps marknad. Skönevadsstutarna torde dock vid försäljningen, ha varit särskilt magra och skrala. Här på orten blev detta till ett ordspråk, som man ännu kan få höra de gamla yttra. Om man ser ett djur, som är särskilt magert brukade yttrandet om detta att vara "han, "hon" är smaler i baken, som en Skönnavadsstut". På de nämnda platserna brukade det att vara marknad tre gånger om året. Vår, sommar och höst. I Svenljunga brukade också att vara en mindre marknad i mars, kallad "marsamötet" denna var dock ganska obetydlig även i äldre tid. Hur det nu är i Burseryd och Gunnarp vet jag ej, men troligen fins marknaderna kvar där ännu. Svenljunga, vilket jag bättre känner till fins marknaderna kvar ännu, både ~~XXXX~~ vår sommar och höstmarknaden. Någon betydelse för kreaturshanden, eller någon sådan uppgift, har dock ej dessa marknader längre att fylla. De senaste årens marknader i Svenljunga har det förekommit att det ej har funnits ett enda djur, som varit avsett att sälja på marknaden. Frågelistans sista fråga, uppmaningen att beskriva handel och liv på en sådan marknad. Angående detta tar jag för givet, att det ej är meningen att skildra marknadens handel och liv i sin helhet, utan blott den del av

marknaden, som berörde kreaturshandeln. Denna berättelse om kreaturshandel å ortens marknader ~~XXXXXX~~ får anses, som ett genomsnitt att ha varit ganska lika lika under en lång följd av år. Troligen skulle man kunna hänföra denna kreaturshandel å marknaderna ganska långt tillbaka i tiden. Det jag upptecknar vill jag dock tidsbegränsa ~~XXXX~~ från 1890 talet till början av 20 talet. De som härifrån orten skulle sälja några djur å de för orten, förut nämnda marknadsplatserna, fick om de ej bodde nära intill marknadsplatsen, gå hemifrån dagen före marknaden. Den tid, som man gick ifrån hemmet var beräknad efter avståndet till marknadsplatsen. Nattlogi för sig själv och djuren, sökte man på någon, intill marknadsplatsen liggande gård. Ibland hade man på förhand frågat och fått löfte om logi, ibland fick slumpen avgöra det hela. Många hade i detta fall riktiga stamlogi, det fanns många som var på nästan varje marknad, om ej för att sälja, så dock för att byta djur. En del bönder i äldre tid hade, hade en riktig hobby på att sälja, köpa och byta djur. Det var dessa som besökte varje marknad, och skaffade sig stamlogi. Släktskap och bekantskap, var också avgörande för sådana nattlogi. De som ej hade mer än omkring

en mil att gå, brukade att gå hemifrån under natten. På fänaplatsen var det brukligt att man skulle vara tidigt, man ville se och höra på dagens priser innan den egentliga marknadsförsäljningen påbörjades. Efter den tid, när kreaturshandlandena och slaktdjursuppköparna, börjat sin verksamhet. Var det vanligt, om det fans gott om uppköpare, att en del av dessa gick ut på vägarna för att möta de som avsett att sälja. En del affärer kunde göras upp redan då, fast i regel ej så många, man misstänkte på goda grunder att priset troligen var bättre, än vad dessa bjödo. En del av dessa uppköpare kunde också kvällen innan gå till dessa gårdar, där det var bekant att säljare brukade ha logi. Både att sälja, köpa eller byta djur, brukade ej att gå fort, man höll på ett begärt pris eller bjudet bud så länge som möjligt. När de medhavda pluntorna börjat göra sin verkan, brukade köpslåendet att gå hastigare. Om det då som nu, hade funnits bandinspelningsapparater och man med en sådan fångat upp, de dels allvarliga, dels humoristiska samtalen mellan köpare och säljare. Om ett djur var alldrig så dåligt och hade massor av defekter, var det dock i det närmaste felfritt, enligt säljarens synpunkt. Ett till alla delar bra och

och felfritt djur, fann köparen alltid en massa fel på. Många av dessa gamla gubbar, var också ganska munviga och många roliga och träffande repliker kunde utväxlas. Själva hederligheten i handeln lyste dock hos många, med sin frånvaro. Med bekanta och någorlunda närboende, vågade man dock ej att göra några nämnvärda bluffaffärer med. I handeln med hästar förekom det mästa skojet. Det var ej heller alla, som försökte att bluffa. Att säljaren försökte att förnissa upp de fel, som köparen påpekade, hörde dock till ordningen. Om säljaren ²⁰¹⁷av ko försökte att bluffa så groft, som innehållet av följande historia förtäljer, blev han dock fort genomskådad. På en marknad blev en försäljare av en ko, tillfrågad av en köpare, hur mycket kon mjölkar ~~per~~ dagen. Hon mjölkar en 20 liter på vanligt stråfoder, får hon alldrig så lite kraftfoder ökar hon med detsamma till 25-30 liter. Men varför vill du då sälja en så bra ko, det skulle alldrig jag göra. Som du vet så är jag ej gift, har hushållerska och det är stopp att få någon till att stanna, när de skall mjölka så mycket ur en ko. Köpskål skulle alltid drickas för varje djur, som bytte ägare. Säljaren skulle i regel bjuda på köpskålen. Köparen kunde också erbjuda sig att

bjuda på köpeskålen,överenskommelsen var då att säljaren skulle vara nöjd med det bjudna priset. Jag har själv i min ungdom lett djur till Svenljunga marknad och haft nattlogi,men blott en gång. På fänaplåtserna har jag dock varit rätt många gånger,jag skulle vilja se och höra en sådan kreatursmarknad en gång till. De hemmavarandes väntan på de som varit till marknaden för att sälja eller köpa djur,kunde många gånger bliva lång. Det ganska ymigt flödande bränvinet,stälde till ganska mycket av obehag. De som köpt eller bytat djur och alltså skulle leda dessa hem,kunde glömma sig kvar på marknaden till ganska sent,eller hos någon bekant utmed hemvägen. Något mera om marknadernas kreaturshandel skall jag ej uppteckna denna gång,kanske återkommer detta i en mera speciell frågelist. Jag avslutar uppteckningen om marknadernas kreaturshandel,med en berättelse om en s,k,bondslug koknalle. I en grannsocken till Ö.Frölunda fanns det en bonde,som också sysslade med kreaturshandel. Han brukade regelbundet besöka ortens alla marknader,handlade även å bygden dessemellan. På en marknad hade han en ko,som han ^{ej} fått sålt,en hans pojk stod och höll denna ko. Bonden som kände alla,som liksom som han själv,brukade att handla med djur,uppsökte en sådan och frågade om han ej var köpare

till en ko. Det står en liten pojk här borta med en ko, de har skickat iväg honom ensam hemifrån för att sälja den. ~~han~~^{svälger} kan ej köpa fler i dag annars skulle jag ha köpt den, ja tycker det är synd om den lille pojken, han ser så ledsen ut och det är inget opris på kon. Den som han ombett att se på kon, köpte den. Pojken var väl instruerad för denna affär och gjorde upp den själv. När de gick ifrån pojken sade a till b, ser du hur gläder den lille pojken är nu, ja det var roligt för honom att han slapp att leda hem med kon igen.

Med detta får jag avsluta mina uppteckningar till frågelista 60 angående boskapsskötsel. I mina uppteckningar har jag försökt att besvara frågorna så gott jag kunnat och med vad som varit det mest karaktäristiska och ~~XXXXXX~~ i genomsnitt, det mest brukliga här på orten. Jag har också försökt att tidfästa uppgifterna, även att ange vad för slags gård, som dessa avser. En samhällsgrupp från äldre tid har jag dock ej angett i dessa uppteckningar, de obesuttna. Den tid som berättarna minnas har det funnits ett så fåtal här att jag ^(i mina uppteckningar) ingenting, som folklivsarkivet kan få någon glädje av.